

УДК 338.1.012.23 (477)

АНАЛІЗ СТАНУ І НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ УКРАЇНИ

І. Лисий

*Львівський національний університет імені Івана Франка
79004, Львів, проспект Свободи, 18*

Проаналізований сучасний стан внутрішнього ринку України. Визначені головні причини сучасного стану вітчизняного внутрішнього ринку, які заважають розвитку його потенціалу. Запропоновані шляхи реформування внутрішнього ринку України.

Ключові слова: внутрішній ринок, потенціал внутрішнього ринку, структура внутрішнього ринку, рівень внутрішнього попиту, монополізм, конкуренція, ключові характеристики внутрішніх ринків.

Затягування із практичним впровадженням ефективних заходів з реформування економіки України невпинно поглиблює негативний вплив існуючих дисбалансів фінансово-економічної системи держави. Історія напрацювань стратегії і тактики реформ за 22 роки незалежності вкотре вказує на більшу схильність реформаторів до декларацій змін, а ніж до реального їх застосування. Зокрема, сьогоднішнє декларування очільниками Кабінету міністрів України (КМУ) пріоритетності зусиль, спрямованих на реформування і розвиток потенціалу внутрішнього ринку, виглядає як певна реанімація розпочатого ще у 2001 році стратегічного підходу до формування нового внутрішнього ринку в Україні. Цей підхід був задекларований у прийнятій Кабінетом міністрів України Концепції комплексної програми розвитку внутрішнього ринку і затвердженій постановою уряду 28.11.2001 р. Низька ефективність виконання зазначеної програми є ідентичною і сьогодні. Так, Рахунковою палатою у висновках, за результатами аналізу виконання заходів прийнятої у 2009 році Державної цільової економічної програми розвитку внутрішнього ринку до 2012 року, вказано, що програма мала декларативний характер, не враховувала усіх можливих шляхів і способів вирішення проблем розвитку внутрішнього ринку, а тому не могла належно забезпечити досягнення визначеної в ній мети. [4]

Висновок закономірний, коли врахувати, що із запланованих 40 заходів Програми не виконані 13 (32,5 %), виконані частково 5, а навіть реалізовані заходи Програми не дали ефективних наслідків у сприянні кількісному і якісному покращенню соціально-економічних показників розвитку внутрішнього ринку України. Зокрема, по завершенню зазначеної Програми, частка вітчизняних споживчих товарів у роздрібному товарообороті не досягла планової позначки у 73 % -75 %, натомість тривало її падіння, яке досягло рівня 58,9 % у 2012 році. За час дії Програми законодавство України з питань розвитку внутрішнього ринку не було приведене у відповідність до законодавства ЄС, оскільки із 3724 запланованих до прийняття національних стандартів було розроблено і прийнято лише 319 (8,6 %) і, як наслідок, доступ вітчизняної продукції на європейський ринок та ринок країн

Європейської асоціації вільної торгівлі не розширився, а навпаки скоротився, зафіксувавши 4,9 %-ве зменшення у 2012 році. [4]

Для розуміння реального стану і потенціалу внутрішнього ринку України важливо враховувати світовий досвід дослідження і управління процесами становлення і розвитку внутрішніх ринків економічно розвинутих країн. У даному контексті слід особливу увагу звернути на такі ключові характеристики внутрішніх ринків як їхні обсяги, структура, дохідність, рівень монополізму, урядова фінансово-кредитна політика, характер міжгалузевих зв'язків, рівень внутрішнього попиту. Щодо розміру внутрішнього ринку України, то за однойменним індексом у Глобальних звітах про конкурентоспроможність Всесвітнього економічного форуму за 2012-2013 роки Україна зайняла досить високе 38 місце серед 144 країн світу. [12, С. 355] Тим не менш, якщо прослідкувати тенденцію, то потенціал внутрішнього ринку нажалі зменшується, оскільки, у порівнянні із 2009-2010 роками, Україна за цим індексом опустилась у рейтингу на 9 позицій. [11, С. 315]

Як вже зазначалося вище, майже половину внутрішнього товарообороту складають іноземні товари, тим самим вивимаючи значну частину фінансових ресурсів з українського ринку на користь економік інших держав. Як результат, - в Україні суттєво погіршуються інвестиційні можливості, посилюється тиск на гривню, а вітчизняні товаровиробники, не маючи ринків збуту, скорочують виробництво і втрачають власний потенціал. Це підтверджується і статистичними даними. Так, за січень-червень 2012 року промислове виробництво скоротилося на 1,6 %. А вже за I півріччя 2013 року падіння склало 5,3 %. [6, С. 9] Якщо тенденція збережеться, то за результатами наступного кварталу промислове виробництво в Україні зменшиться ще на 1,2 %. [3] Причому, найгіршим є те, що значного скорочення виробництва зазнають найбільші бюджетотворюючі галузі, такі, як добувна промисловість (скорочення склало 1,3%), переробна промисловість, в тому числі переробка сільськогосподарської продукції, (7,3%), постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (4,1%). [6, С. 9]

Нажалі, Українська економіка продовжує залишатися експортоорієнтованою, а тому активність її ключових секторів напряму корелює зі змінами в кон'юктурі світових ринків, де на сьогодні продовжується сповільнення ділової активності: зростання економік розвинених країн знизилось з 1,6% у 2011 році до 1,3% у 2012 році, а країн, що розвиваються, - з 6,2% до 5,1%. [1]

Додатковим бар'єром на шляху до нарощування промислового виробництва залишається низький споживчий попит на вітчизняну продукцію на внутрішньому ринку часто через неспроможність її конкурувати із закордонними аналогами ні за ціною, ні за якістю. Але чому тут дивуватися, коли за індексом витрат вітчизняних компаній на дослідження і розробки Україна посідає 104 місце серед 144 країн світу. [12, С. 355]

Серед головних бюджетотворюючих галузей лише вітчизняне сільське господарство зростає. У січні-червні 2013 року темпи приросту сільськогосподарського виробництва склали 15,4 % порівняно з відповідним періодом 2012 року. При цьому індекс росту аграрних компаній склав 127,5, а господарств населення - 106,4. [6, С. 10] Нажалі, такий приріст був забезпечений, у першу чергу, за рахунок сприятливих погодних умов у 2013 році, а не, скажімо, інновацій.

З'ясовуючи дохідність внутрішнього ринку в Україні, можна оцінити ефективність його функціонування. Ключовим показником у цьому контексті є валовий внутрішній продукт (ВВП). За співвідношенням ВВП до кількості населення Україна

посідає 108 місце серед 190 країн в рейтингу Світового Банку з показником 3 867 дол. США. Її найближчими сусідами є Туніс, Албанія і Парагвай. У лідерів рейтингу Монако і Ліхтенштейну на кожного громадянина припадає у 37 раз більше ВВП, ніж в Україні. Європейський союз у 8,7 рази випереджає Україну. Навіть Росія і Казахстан знаходяться суттєво вище у рейтингу з показниками 14 037 дол. США і 12 007 дол. США відповідно. [10] До того ж, Україна демонструє найгірші показники зростання ВВП за підсумками першого кварталу поточного року серед усіх країн СНД, адже середній показник зростання ВВП для країн СНД за цей період становив 2%, в той час як в Україні показник ВВП зменшився на 1,1 %. [8]

Низька ефективність економіки супроводжується погіршенням показників Державного бюджету. Дефіцит зведеного бюджету в I кварталі 2013 року збільшився (до 5.7 млрд. грн., або 1.9% ВВП) порівняно з відповідним кварталом 2012 року (0.7 млрд. грн., або 0.2% ВВП) під впливом випереджаючих темпів зростання видатків (13.2%) над доходами (8.4%). Як засвідчує статистика, різке збільшення видатків бюджету відбулося в першу чергу за рахунок збільшення виплат на соціальне забезпечення на 31.1% та на оплату праці – на 7.8%. [5, С. 4]

На цьому фоні покращення ситуації із платіжним балансом у I кварталі 2013 року виглядає маловтішним, оскільки профіцит у 1.8 млрд. дол. США досягнутий, в першу чергу, завдяки успішному розміщенню єврооблігацій (відповідно до проспекту євробондів України, сукупний держборг до кінця 2013 р. зросте до 38,5% ВВП, що перевищить показники 2011 та 2012 років на 2,6 % і 1,7 % відповідно), припливу капіталу до банківського сектору (який однак практично не кредитує реальний сектор, а лише уряд через ОВДП) та зменшенню відпливу готівкової валюти поза банківський сектор (а за оцінками Світового банку, частка тіньової економіки в Україні становить близько 50%). [9, 2]

Суттєвою проблемою на шляху розвитку потенціалу внутрішнього ринку в Україні є високий рівень монополізму. Монопольне становище окремих структур перешкоджає виходу на ринок новим підприємствам і практично повністю нівелює інноваційно-інвестиційний чинник зростання конкурентоспроможності вітчизняної продукції. Нажаль, найвищий рівень монополізму в Україні спостерігається у основних бюджетоутворюючих галузях: сільському господарстві, добувній галузі, енергетиці. Відсутність конкуренції та інновацій фактично законсервували вирішення питань енергоємності, матеріаломісткості, структурних зрушень в собівартості вітчизняної продукції та росту продуктивності праці. Надприбутки сировинних галузей стають певним додатковим тягарем на продукцію вищих укладів, що автоматично робить її виробництво надто затратним, а отже – неконкурентоспроможним. Підтвердженням цьому є 104 місце України за рівнем конкуренції в економіці і 132 місце за ефективністю політики демонополізації (за 2 роки Україна втратила 21 позицію) серед 144 країн. [12, С.355; 11, С. 315]

Аналіз стану внутрішнього ринку був би неповним, коли б поза увагою залишилися доходи, витрати та рівень заощаджень населення. Адже саме вони значною мірою можуть визначати обсяги внутрішньої торгівлі і бути передумовою нарощування потенціалу внутрішнього ринку. Порівняння тенденцій зміни зазначених показників дозволяють зробити малоприємний висновок, що в Україні таки не вдалося забезпечити достатній рівень доходів населення для формування належного внутрішнього попиту на продукцію вітчизняних товаровиробників, яка, як вже зазначалося, і так в основній своїй масі поступається іноземним аналогам за співвідношенням ціна/якість. Більше того, лозунг «Купуй українське» практично

втривав своє стимулююче значення перед здоровим глуздом і об'єктивними реаліями падіння доходів громадян. Нажаль, але основне джерело доходів громадян - заробітна плата за своїми обсягами невинно наближається до обсягів соціальних допомог від держави у структурі доходів. Так, у порівнянні із I кварталом 2012 року, частка зарплати зменшилася на 1,1 %, а соціальних виплат – зросла на 2,1 %, займаючи, відповідно, у I кварталі 2013 року 42,8 % і 42,3 % в структурі доходів населення. [6, С. 20] Це означає, що держава практично наполовину фінансує громадян, які не спроможні власними доходами забезпечити необхідний рівень витрат. Структура ж самих витрат населення вказує на неспроможність накопичувати для придбання товарів більш коштовних, а ніж продукти харчування і недорогі товари широкого вжитку й послуги, частка яких у витратах сягає аж 85,6 % (на заощадження припадає лише 4,8 % витрат). У той же час, зростає податкове навантаження на громадян, що ще більше послаблює як купівельну спроможність, так і спроможність громадян заощаджувати. [6, С. 20] А отже, низький рівень доходів населення – це ще один чинник гальмування розвитку потенціалу внутрішнього ринку в Україні.

Таким чином, агрегувавши та дещо доповнивши зазначені вище фактори, можна сформулювати перелік чинників, які визначають сьогодинішній стан та ефективність функціонування внутрішнього ринку в Україні:

- експортна орієнтованість основних бюджетоутворюючих галузей економіки, ефективність яких більшою мірою залежить від кон'юнктури зовнішніх, ніж внутрішнього ринку України;
- низька конкурентоспроможність вітчизняних товарів, які в основній своїй масі поступаються імпортним аналогам за співвідношенням ціни і якості;
- неефективність фінансово-кредитної системи держави, яка фактично позбавляє вітчизняні підприємства доступних кредитів на поточну діяльність та інвестиційний розвиток, протиставляючи їм механізм банківського кредитування потреб Уряду через інструментарій ОВДП;
- високий рівень монополізму економіки України, що поглиблює її структурні диспропорції, зменшує можливості появи нових якісних конкурентоспроможних товарів;
- низький внутрішній платоспроможний попит;
- невисока ефективність існуючих механізмів державного регулювання економічних процесів на внутрішньому ринку;
- значною мірою декларативний характер державних програм для розвитку і реформування внутрішнього ринку, що призводить до низького рівня реалізації запланованих заходів.

Враховуючи широкий спектр невирішених на сьогодні проблем, які знижують ефективність функціонування внутрішнього ринку України, необхідно застосувати комплексний підхід, який охоплюватиме ряд стратегічно важливих напрямів запровадження змін в існуючий механізм його функціонування. І на першому місці, безумовно, знаходиться система державного стимулювання програм імпортозаміщення. Наявність таких програм та їх належна фінансова підтримка дозволить змінити негативний тренд і швидкі темпи зростання обсягів потоків імпортової продукції на внутрішній ринок. Звісно ж, такі програми повинні передбачати паралельне бюджетно-кредитне стимулювання національних виробників субститутів імпортової продукції та створення у них додаткових можливостей для здійснення інноваційного техніко-технологічного оновлення виробничих потужностей. Покищо ж в Україні спостерігається більш швидкий розвиток

низькотехнологічних галузей і виробництв із застосуванням переважно застарілих технологій. Зокрема, у одній із провідних вітчизняних галузей – чорній металургії – частка мартенівського виробництва становить близько 45 % (для порівняння, у Росії – 20 %, у Китаї – 7 %), тоді як економічно розвинені країни вже давно забули про мартенівське виробництво. [7, С. 16]

Важливо, щоб програми імпортозаміщення базувалися на оновленій стратегії розвитку високотехнологічних виробництв і внутрішнього споживання. Криза сформувавала у економічно розвинутих країнах оновлений попит на інноваційні технології. Україна ж у відповідь повинна забезпечити адекватну пропозицію як іноземним, так і внутрішнім споживачам. Баз цього годі сподіватися на конкурентоспроможність українських товарів у майбутньому.

Наступним кроком у реформуванні вітчизняного ринку мають стати заходи із розширення місткості внутрішнього ринку за рахунок стимулювання інвестиційного та споживчого попиту. А досягнути цього неможливо без зростання доходів громадян і бізнесу, зменшення податкового навантаження та розвитку вільної конкуренції. Покищо ж Україна за рівнем конкуренції на внутрішньому ринку, ефективністю державної антимонопольної та податкової політик посідає наднизькі 104, 132 та 139 місця відповідно серед 144 країн. [12, С.355] Тому, окрім змін у податковій політиці, держава повинна забезпечити формування належного інституційно-правового середовища для розвитку конкуренції та свободи підприємницької діяльності, посиливши при цьому відповідальність підприємств за порушення вимог антимонопольного законодавства. Саме такі дії стануть запорукою зниження рівня монополізації національної економіки.

Зростання доходів суб'єктів внутрішнього ринку разом із розширенням пропозиції високоякісних конкурентоспроможних вітчизняних товарів матиме не лише синергійний вплив на потенціал внутрішнього ринку, а й дозволить змінити структуру видатків цих суб'єктів у бік збільшення частки нагромадження. Адже, не слід забувати, що реалізація завдання техніко-технологічного реформування національного виробництва і його структури задля підвищення конкурентоспроможності не лише на внутрішньому, але й і зовнішніх ринках, потребуватиме високого рівня нагромадження основного капіталу. Закордонний досвід це підтверджує. Зокрема, у Європі до 1970-х років норма нагромадження основного капіталу складала не менше 25 %; у Японії – 30 %; у період індустріалізації СРСР – 33–35 %; у Китаї зараз – 38 %, а в Україні - лише 17,9 % ВВП, що явно недостатньо для якісних структурних зрушень у національному виробництві. [7, С. 7]

Тому, якнайшвидша реалізація зазначених заходів дозволить вирішити цілий ряд ключових проблем національної економіки, і, в першу чергу, проблему становлення внутрішнього українського ринку та розвитку його потенціалу, що є важливим елементом національної безпеки в сучасних умовах.

1. Богдан Данилишин Все буде Шанхай // Сайт «Економічна правда». 22.07.2013р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2013/07/22/386312/>.
2. ДПСУ: "Обсяг тіншового сектора економіки складає не менше 350 млрд грн на рік" // Сайт РБК Україна. 19.08.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/top/economic/gnsu-obem-tenevogo-sektora-ekonomiki-sostavlyayet-ne-menee-19082012162000>.

3. Думка експерта: Зниження реального ВВП у другому кварталі становитиме приблизно 1,2%. // Сайт «Економічна правда». 18.07.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2013/07/18/386153/>.
4. Малорезультативний розвиток внутрішнього ринку // Офіційний сайт Рахункової палати України. 19.07.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/printable_article/16742110;jsessionid=BCC006F985AA3C42E09BE4932B3ED891.
5. Національний банк України: Макроекономічний огляд (червень 2013). // Офіційний сайт Національного банку України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=2084902>.
6. Соціально-економічний розвиток України за січень-червень 2013 року // Офіційний сайт Державної Служби Статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/so_ek_r_u/soekru_u/arh_soekru_13.htm.
7. Структурні перетворення в Україні: передумови модернізації економіки / А. П. Павлюк, Д. С. Покришка, Я. В. Белінська [та ін.]; за ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2012. – 104 с.
8. Україна демонструє найгірші показники зростання ВВП в СНД // Сайт «Економічна правда». 23.07.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2013/07/23/386655/>.
9. Україна в 2013 р. залучить до 750 млн дол. на строк до двох років // Сайт РБК Україна. 27.08.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://finance.rbc.ua/ukr/ukraine-v-2013-g-privlechet-do-750-mln-doll-na-srok-do-dvuh-let-27082013181700>.
10. List of countries by GDP (nominal) per capita // Сайт «Wikipedia». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_\(nominal\)_per_capita](http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_(nominal)_per_capita).
11. The Global Competitiveness Report 2009-2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2009-10.pdf.
12. The Global Competitiveness Report 2012–2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-13.pdf.

THE ANALYSIS OF THE STATE AND WAYS OF THE DOMESTIC MARKET OF UKRAINE DEVELOPMENT.

Igor Lysi

Ivan Franko National University of Lviv, Prospect Svobody 18, UA-79008, Ukraine

The modern state of the domestic market of Ukraine has been analyzed. There are main causes of the modern state of the Ukrainian domestic market which prevent it from development have been determined. The ways of the domestic market of Ukraine reforming have been offered.

Keywords: domestic market, potential of domestic market, structure of domestic market, level of demand on the domestic market, monopolism, competition, key characteristics of domestic markets.